

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341

МЕХАНІЗМ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ MECHANISM OF EUROPEAN SYSTEM OF DEFENCE OF HUMAN RIGHTS

Біліченко В.В.,

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
полковник поліції*

У статті розглянуто питання розвитку правових механізмів забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина в сучасних екстремальних умовах глобалізації. Автор зазначає, що за умов глобальної інтеграції та глобалізації права актуалізується потреба подальшого вдосконалення демократичних інститутів держав світу, уніфікація предмета конституційного регулювання та формування глобального права, що належним чином урегулює весь спектр суспільних відносин.

Ключові слова: глобалізація, глобальний конституціоналізм, глобальне право, права людини, конституція, міжнародне право, міжнародне конституційне право.

В статье рассмотрен вопрос развития правовых механизмов обеспечения и защиты прав и свобод человека и гражданина в современных экстремальных условиях глобализации. Автор отмечает, что в условиях глобальной интеграции и правовой глобализации актуализируется необходимость усовершенствования демократических институтов государств мира, унификация предмета конституционного регулирования и формирование глобального права, отвечающего за весь спектр общественных отношений.

Ключевые слова: глобализация, глобальный конституционализм, глобальное право, права человека, конституция, международное право, международное конституционное право.

The article gives better understanding of legal mechanisms of human rights protection under modern extreme conditions of globalization. The author asserts, that under conditions of global integration and globalization of law, one can observe both the improvement of democratic institutions, and the unification of objects of the constitutional adjusting, that regulates all spectrum of public relations.

Key words: globalization, global constitutionalism, global law, human rights, international law, international constitutional law, public international law.

Постановка проблеми. Сучасне праворозуміння формується за принципово нових правових умов, які зумовлюються чинниками міждержавної інтеграції та глобалізації правових інститутів, норм, принципів. Потужний внесок у розробку цієї теоретичної проблематики було здійснено в рамках сучасної правової науки.

Стан дослідження. Натепер визначення способів підвищення ефективності правових норм як соціальних регуляторів у сучасних інтеграційних умовах найчастіше залишається поза увагою основних сучасних наукових досліджень видатних теоретиків у галузі держави і права, а тому становить важливе наукове завдання для подальшої інтеграції, розвитку вітчизняного права на прикладі міжнародного. Саме тому метою цієї статті є аналіз сучасних міжнародно-правових механізмів забезпечення і захисту прав і свобод людини і громадянина та розкриття перспективи розвитку положень міжнародного конституційного права та ідей глобального конституціоналізму.

Виклад основного тексту. Повага та захист прав людини на сьогодні є одним із керівних напрямів діяльності Європейського Союзу відповідно до цілей та принципів цієї організації, закріплених в установчих договорах. На початку 1950-х років, за часів, коли

на європейську інтеграцію покладали багато надій, ЄС не приділяв значної уваги питанням захисту прав людини в об'єднанні. Вважалося, що ці питання перебувають поза межами економічної інтеграції, що знайшло своє відображення як у відсутності переліку прав людини в установчих договорах про Європейські співтовариства, так і в рішеннях Суду ЄС. Цей підхід не відповідав позиціями тодішніх 6 держав-членів щодо прав людини. Після Другої світової війни західноєвропейські нації були більш ніж будь-коли відданими концепції захисту прав людини. Співтовариство та Суд були морально, якщо не юридично, зобов'язані захищати фундаментальні права людини. Тому Суд ЄС визнав, що основні права людини є складником конституційних принципів, спільних для держав-членів Європейських співтовариств. Суд ЄС має захищати основні права людини шляхом застосування відповідних положень конституцій і міжнародних угод із захисту прав людини. Охорона цих прав згідно зі спільними конституційними традиціями держав-членів має забезпечуватися в межах структури і цілей Європейських співтовариств.

У процесі глобалізації держави, відстоюючи власні інтереси, водночас вдаються до самообмеження окремих суверенних прав і передачі їх реалізації

наднаціональним структурам, які допомагають їм у здійсненні традиційних функцій держави, а саме функції захисту прав людини. Як наслідок, проблема захисту прав людини виходить за межі відповідальності окремої держави, перетворюючись також на справу світового співтовариства та регіональних інтеграційних об'єднань, які нормативно визначають універсальні правові стандарти, нижче яких держава не вправі опуститися.

Європейський Союз був створений як економічне і політичне об'єднання без будь-яких певних повноважень у галузі захисту прав людини, однак права людини дедалі більше стають невіддільною частиною програм ЄС, що швидко розвивається. Із листопада 1993 р., після ратифікації її державами-членами Європейського співтовариства, набула чинності Маастрихтська угода про поглиблення та розширення європейської інтеграції (Договір про Європейський Союз). Із цього часу співтовариство має назву Європейський Союз. Європейський Союз – це міждержавна організація, створена на основі міжнародного договору. Діяльність ЄС, як і його попередника, спрямована, головним чином, на співробітництво в соціально-економічній сфері. Проте в Договорі про Європейський Союз були сформульовані «умови вступу до ЄС», де, зокрема, йдеться про те, що майбутня держава-учасниця має володіти реально діючою системою охорони основних прав і свобод та бути учасницею Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, ухваленої Радою Європи в 1950 р. (ст. 6 розділ І). Відтоді захист прав людини стає одним із основних напрямів політики і діяльності ЄС. Система Європейського Союзу вирізняється досконалим інституційним механізмом, зокрема й стосовно дотримання прав людини і основних свобод. Серед семи основних органів Євросоюзу (Європарламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Єврокомісія, Суд ЄС, Європейський центральний банк, Рахункова палата ЄС) Судові належить провідне місце у захисті прав і свобод людини. Юрисдикція Суду є обов'язковою для держав-членів. Він складається із суддів і генеральних адвокатів. Призначення відбуваються за домовленістю між урядами; місця генеральних адвокатів резервуються за найбільшими європейськими державами. Обираються судді і генеральні адвокати на шість років і мають право на переобрання. Місце перебування Суду – Люксембург.

Оскільки у Європейського Союзу немає власної компетенції, окрім тієї, що закріплена за ним державами-членами, то принципового значення для здійснення Союзом захисту прав людини набуває закріплення відповідних повноважень в установчих договорах. Перші кроки в цьому напрямі були зроблені під час підписання Єдиного Європейського Акта, у преамбулі якого вказано, що держави-члени сповнені рішучості сприяти розвитку демократії, яка спирається на основні права, визнані конституціями і законодавством держав-членів, Конвенцією про захист прав і основних свобод людини і Європейською соціальною хартією. Наступний крок було

зроблено під час розробки Маастрихтського договору, в якому підтверджено відданість принципу поваги до прав і основних свобод людини і заявлено про намір запровадити громадянство ЄС.

Особливий статус у праві ЄС має Хартія ЄС основних прав 2007 р. Вона містить розгорнутий каталог основних прав і свобод, які визнаються за кожною особою, що перебуває на території Євросоюзу, й охоплює громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. В основу цього документа покладено новий світоглядний підхід на людину та її місце у світі. На відміну від більшості міжнародно-правових документів, де за основу класифікації основних прав взято предмет суб'єктивного права, класифікація прав і свобод у Хартії зроблена на основі цінностей, на захист яких вони спрямовані. До таких цінностей віднесені: людська гідність, свобода особи, рівність, солідарність. Хартія також містить положення щодо зловживання правом. Воно полягає у недопущенні з боку представників влади чи приватних осіб ліквідації чи надмірного обмеження прав і свобод інших осіб.

Гарантії прав і свобод у Європейському Союзі охоплюють інституційні, процесуальні та матеріальні заходи. До інституційних гарантій належать судовий захист і позасудові механізми захисту. Процесуальні гарантії надають право особі на справедливий і публічний розгляд її справи протягом розумного часу незалежним і неупередженим судом. Матеріальні гарантії полягають у компенсації збитків, завданих особам з боку інших осіб.

Вадою системи Європейського Союзу вважалася відсутність у її рамках конвенції про права людини та основні свободи. Адже Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод такою не є, тому що стосується не лише 28 держав-членів Європейського Союзу, а й інших європейських країн та Туреччини [1, с. 253]. 7 грудня 2000 р. на засіданні Європейської ради була прийнята Хартія основних прав Європейського Союзу (далі – Хартія), що поклало початок заповненню цієї правової прогалини. Хартія була підписана керівниками Європейського парламенту, Ради та Єврокомісії. Документ не передбачав його підписання та ратифікації державами, не був міжнародним договором і не мав юридично обов'язкового характеру. Хартія приймалась як політичний документ, на підставі якого країни створюють уніфіковані національні норми та право Євросоюзу. У подальшому Хартію основних прав Європейського Союзу було включено до проекту Конституції для Європи, а за неможливості її прийняття до Лісабонського договору 2007 р. Основний документ ЄС – Лісабонський договір, а також Хартія як його невіддільний складник, набув юридичної чинності 1 грудня 2009 р. Отже, Євросоюз отримав правовий документ, який містить нині найбільш повний перелік громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав осіб (резидентів Євросоюзу), які напрацьовані світовим співтовариством. На сьогодні найзначнішу роль у сприянні забезпеченню та захисту прав людини на європей-

ському рівні відіграє Рада Європи – політична міжурядова організація, яка складається з 47 держав-членів, головною сферою діяльності якої від моменту виникнення є захист прав людини та основних свобод. Рада Європи діє на засадах Статуту від 3 серпня 1949 р., у преамбулі якого проголошується, що духовні й моральні цінності, які є загальною спадщиною народів держав-членів, є першоосновою принципів особистої й політичної свободи та верховенства права, на яких ґрунтується істинна демократія [4].

Європейський суд з прав людини – постійний орган Ради Європи, який розглядає міждержавні справи та індивідуальні скарги на порушення статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з боку держав-учасниць Конвенції. Європейська система захисту прав людини включає в себе також інститут Комісара Ради Європи з прав людини (далі – Комісар). 7 травня 1999 р. Комітет міністрів Ради Європи на своїй 104-й сесії в Будапешті прийняв Резолюцію (99) 50 про Комісара з прав людини Ради Європи. Таким чином, у рамках найавторитетнішої правозахисної організації, якою є Рада Європи, з'явився новий інститут, незалежна посадова особа, завдання якої сприяти повазі прав людини та їх дотриманню в країнах ЄС.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів Суд ЄС захищає, по-перше, «функціональні» права, які випливають зі змісту установчих договорів і специфіка яких полягає в тому, що вони захищаються тоді, коли Співтовариство має конкретну компетенцію в цьому питанні; по-друге, основні права

громадян Союзу, що передбачені Маастрихтським договором, по-третє, основні права і свободи людини в загальнозживаному розумінні цього поняття, що є наочним свідченням еволюції Євросоюзу в напрямі запровадження повномасштабного захисту прав і свобод людини. Таким чином, аналіз участі Європейського Союзу в процесі реалізації функції охорони і захисту прав людини і громадянина держав-членів свідчить, що на сьогодні в основних рисах здійснено уніфікацію правових систем європейських країн у галузі захисту прав людини. Після прийняття Хартії Європейського Союзу про основні права та запровадження громадянства ЄС Європейський Союз на конструктивній основі починає не стільки конкурувати, скільки доповнювати діяльність Ради Європи у сфері захисту прав людини, що створює нові можливості для більш повноцінного здійснення функції захисту прав людини і громадянина.

Висновки. Таким чином, за останні 67 років Європейський Союз пройшов тривалий шлях становлення своєї власної системи захисту прав людини: від повного відхилення ідеї, що захист прав людини може користуватися перевагою перед положеннями права ЄС, до розробки власного каталогу прав людини, яким стала Хартія основних прав. Все це ставить перед Україною питання про необхідність удосконалення власної системи захисту прав людини, оскільки відповідно до критеріїв вступу до ЄС лише держава із відповідним рівнем дотримання прав та основних свобод людини може стати повноправним членом Євросоюзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека / Рук. авт. колл. и отв. ред. д. ю. н., проф. Л.М. Этнина. 2-е изд., пересмотр. и доп. М.: Норма, 2007. 301 с.
2. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина 1. К.: Видавництво «Юстиніан», 2005. С. 21.
3. Шишкова Н. Хартія основних прав Європейського Союзу і проблеми її конституційного розвитку. Юридичний журнал. 2004. № 4. С. 35.
4. Charter of fundamental right of the European Union. Official Journal of the European Communities. 2000/p.364/01.
5. Аббакумова Д. Створення та становлення Комітету Міністрів Ради Європи. Юридичний вісник. 2014. № 2. С. 206–210.
6. Аббакумова Д.В. Комітет Міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження: монографія. Х.: Право, 2016. 256 с.
7. Аббакумова Д.В. Щодо контрольних механізмів захисту прав людини в межах Ради Європи. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. / редкол.: А.П. Гетьман, І.В. Яковюк, В.І. Самощенко та ін. Х.: Право, 2015. Ч. 1. С. 248–256.
8. Битяк Ю.П., Яковюк І.В. Права і свободи людини в умовах глобалізації. Філософія права і загальна теорія права. 2013, №2. С.80–93.
9. Трагнюк О.Я. Деякі правові засоби подолання дефіциту демократії в Європейському Союзі (на прикладі інституту громадянської ініціативи в ЄС). Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Х.: Право, 2011. Вип. 22. С. 86–95.